

Quam ad rem S. Thomas postquam declaravit bonum habere rationem finis sic prosequitur: « Sed tamen ratio boni praesupponit rationem causae efficientis, et rationem causae formalis. Videmus enim quod id quod est primum in causando, ultimum est in causato. In causando 1° invenitur bonum et finis, qui movet efficientem; 2° actio efficientis movens ad formam; 3° advenit forma. Unde e converso esse oportet in causato, quod primum sit ipsa forma per quam est ens; secundo consideratur in eo virtus effectiva secundum quod est perfectum in esse; tertio consequitur ratio boni per quam in ente perfectio fundatur » (1).

SCHOLION. Quid malum? Sicut vero opponitur falsum, sic bono opponitur malum, quod ab Augustino declaratur esse *privatio boni*, idest carentia debita perfectionis; sicut caecitas dicitur carentia virtutis visivae in subiecto ad videndum ordinato. Cum enim bonum dicatur id quod secundum propriam naturam et speciem est actu et perfectum; consequenter malum quod bonum removet, merito dici potest carentia alicuius perfectionis secundum propriam naturam subiecto debita. Quocirca subiectum mali necessario est bonum, cum subiectum carens debita perfectione non possit esse, nisi ens actu, quod boni rationem participat. Subiectum quippe privatum cum existat habens exigentiam illius formae qua privatur seu caret, non potest esse nisi aliquod ens actu et ad illam formam seu perfectionem ordinatum ac dispositum.

Exinde etiam perspicuum est malum non habere causam *per se*; nam causa efficiens cum operatur, aliquid facit esse in actu, quod per se bonum est; sed malum habet solummodo causam *per accidens*, quae in ipso bono reponenda est. Ergo bonum est causa mali, sed causa *per accidens*, non *per se*; quatenus aliquid efficiendo deficit a debito ordine; vel quatenus inducendo per operationem novam formam, prior corrumpitur, quae corruptio malum aliquod est; ideoque agens sua actione in bonum tendit, quocum coniungitur privatio oppositae perfectionis.

De causa mali fusius disputabimus in Theologia naturali agentes de Unitate Dei et de unico rerum omnium principio contra errorem Manichaeorum (2).

(1) 1 p. q. 5, a. 4.

(2) Quomodo bonum sit causa mali optime declaratur ab Angelico Doctore, *QQ. DD. De malo*, q. 1, a. 3.

TRACTATUS SECUNDUS

DE DIVISIONE ENTIS IN POTENTIAM ET ACTUM ET IN DECEM SUPREMA RERUM GENERA

QUAESTIO I.

De ente in potentia et de ente in actu.

ORDO RERUM TRACTANDARUM. Cum intellectus humanus non possit subiectum alicuius scientiae totum simul perfecte cognoscere, ad habendam rerum expletam cognitionem duplici via planeque diversa incedere solet. Interdum enim viam resolutionis consecretur, idest a compositis progreditur ad simplicia, vel a toto ad partes, cum confusa sint nobis prius nota, quemadmodum in primo *Physicorum* affirmat Philosophus, et hac via plenam veritatis notitiam consequitur, singulas totius partes distincte lustrans. Interdum oppositum compositionis iter molitur, et a simplicibus ad composita procedit, et per totius compositi cognitionem pervenit ad perfectam veritatis notitiam (1). Quam ad rem post explicatam rationem entis universalissimi, quod est subiectum Philosophiae primae, ordo disciplinae postulat, ut de partibus in quas ens distribuitur, aliquid singillatim attingamus. Ens quippe ab actu essendi denominatum, multipliciter de rebus praedicatur, secundum quod res aliam vel aliam habitudinem ad esse sibi vindicant.

Huiusmodi essendi rationes omnes praedicantur per ordinem ad quemdam primum essendi modum, per quem res habet esse in se, et primario denominatur ens, sicut est substantia. Hos multiplices essendi modos enucleate exponit S. Thomas eosque reducit ad quatuor, nimirum: 1) ad negationes et privationes; 2) ad generationes et corruptiones; 3) ad proprietates seu accidentia substantiae; 4) demum ad substantiam ipsam, quae est primus et nobilior essendi modus. Ait enim: « Quartum autem genus est, quod est perfectissimum, quod scilicet habet esse in natura absque admixtione privationis, et habet esse firmum et solidum, quasi per se existens, sicut sunt substan-

(1) S. THOM. *Metaph.* lib. II, lect. 1.

tiae. Et ad hoc sicut ad primum, et principale omnia alia referuntur. Nam qualitates, et quantitates dicuntur esse, in quantum insunt substantiae; motus et generationes, in quantum tendunt ad substantiam, vel ad aliquid praedictorum; privationes et negationes, in quantum remouent aliquid trium praedictorum »(1). Verum enim cum negationes et privationes reducantur ad oppositas affirmationes et habitus, cumque corruptio terminetur ad privationem, generatio et motus ad formam, pronum est intelligere omnes essendi modos revocari ad decem praedicamenta; atque ita ens secerni in decem essendi modos, quorum primum denotat esse in se; ceteri novem significant habere esse in alio, tamquam in subiecto. Hi novem modi communi nomine appellantur accidentia; peculiari autem dicuntur quantitas, qualitas etc.

Si quis vero attente cogitateque consideret, et inquirat undenam divisio haec entis in decem diversos essendi modos seu in decem praedicamenta ortum ducat, deprehendet profecto, ens huiusmodi divisioni esse obnoxium, eo quod concretum sit ex potentia et actu. Siquidem si ens non coalesceret ex potentia et actu, tunc esset actus purus et per se subsistens in nullo subiecto receptus, qui iure diceretur ipsum esse per se subsistens. Iam vero cuilibet in promptu est, actum purum et a quolibet subiecto vel receptivo absolutum haud posse contrahi ad peculiarem essendi modum; cum actus dicat perfectionem, et si est actus purus dicat puram perfectionem sine ulla imperfectionis commixtione, ideoque perfectionem infinitam. Contra ea determinatus essendi modus denotat aliquam peculiarem essendi perfectionem limitatam ad subiectum, quod actuat et informat. Quod si peculiaris aliquis et limitatus essendi modus intelligi nequeat, quin intelligatur esse recipi in aliquo subiecto seu potentia; multo minus intelligi valet ens dividi in decem essendi modos realiter diversos, qui suprema genera dicuntur, quin esse et intelligatur recipi in subiecto et dicere decem diversas relationes ad subiectum a seipso realiter distinctum. Ergo ius fasque erit concludere, ens generalissimum tribui in decem suprema genera, et consequenter multiplicari secundum species generibus subiectas, et individua sub speciebus contenta, eo quod coalescat ex potentia et actu; cum actus purus et consequenter per se individuatus sit omnino immultiplicabilis, utpote privationi minime obnoxius; nam carentia alicuius formae, et perfectionis cum actu puro et irrecepto fronte adversa pugnat.

Cui rei melius suadendae afferrī potest et aliud illustre argumentum, quo saepe utitur Angelicus Praeceptor, quodque huc redit. Res in diversis praedicamentis positae, seu naturae praedicamentales dicuntur univoce de pluribus, quae conveniunt in quidditate et differunt per esse. Iam vero hoc esset omnino intelligibile et absonum,

(1) *Metaph.* lib. IV, lect. 1 versus finem.

si in huiusmodi naturis non esset compositio ex quidditate et esse, tamquam ex subiecto seu potentia, et actu. Ergo ens quod cogitur ad determinatum essendi modum, et tribuitur in decem praedicamenta, necessario dividitur in potentiam et actum. Hoc argumentum quod perspicuum per se est, explicat etiam clarissime per intimas et formales rationes, cur Deus qui est ens non coalescens ex actu et potentia, non possit esse in genere neque reali neque logico. Quocirca sapienter Aristoteles, et post eum S. Thomas dividunt ens finitum quod a nobis proprio conceptu attingitur, in potentiam et actum, et deinde in decem praedicamenta.

Sub tantorum ergo virorum ductu auspicioque nos ad pleniorum de ente notitiam exhibendam in praesenti quaestione primam illam entis divisionem, qua tribuitur in potentiam et actum, diligenter iuxta rei dignitatem expendemus. Ut autem ordine et via procedamus et a notioribus ac facilioribus ducatur disciplina, in primis considerabimus potentiam et actum prout inveniuntur in rebus sensibilibus, a quibus intellectus noster cognitionem mutuatur, et per quas rerum immaterialium et intelligibilium quamdam notitiam imperfectam sane sibi comparat. Nam, uti animadvertit Aristoteles, licet potentia et actus in quantum proprie dicuntur de ente mobili non spectent ad Metaphysicam, quae agit de ente universali, ideoque agit de potentia et actu in quantum inveniuntur etiam in ente immobili et separato a materia; nihilominus Philosophia prima antea inquirat de potentia et actu quae maxime dicuntur proprie, nempe quae inveniuntur in illis quae sunt in motu, cum motus sit *actus entis in potentia*; et subinde ascendit ad considerationem potentiae et actus, in quantum inveniuntur in rebus immobilibus, quia incipiendum est ab illis, quae nobis sunt magis nota, nempe a sensibilibus, et procedendum ad intelligibilia, quae sunt magis nota secundum naturam (1).

ARTICULUS I.

DECLARANTUR NOTIONES POTENTIAE ET ACTUS (2).

POTENTIA ET ACTUS. Potentia et actus definiri proprie nequeunt, nam potentia non intelligitur nisi per actum; actus vero, uti monet S. Thomas, est de primis simplicibus, ideoque non patitur definiri. Sed per proportionem aliquorum ad invicem potest declarari,

(1) *Metaph.* lib. IX, text. 1.

(2) De hac materia consuli potest *ARIST.* *Metaph.* lib. V, text. 17, et lib. IX per totum; deinde S. THOM. in *Com. ad libros Aristoteli;* *De Pot. q. 1, a. 1;* *De spirit. creat. a. 1;* *De Anima, a. 6;* *Opusc. De principis naturae initio.*

et videri quid sit actus, ut si accipiamus proportionem aedificantis ad aedificabile, vel eius qui videt ad eum qui habet oculos clausos, cum polleat virtute visiva (1).

Nihilominus potentia et actus possunt quodammodo directe sic declarari cum eodem S. Thoma: « Quoniam quoddam potest esse, licet non sit, quoddam vero iam est: illud quod potest esse, dicitur esse potentia; illud autem quod iam est, dicitur esse actu » (2). Sic semen quod non est planta, sed potest mutari in plantam, dicitur in potentia ad esse plantae; cum autem ex ipso generata sit planta, dicitur planta actu. Sic lignum ex quo potest fieri statua, dicitur in potentia ad esse statuae; cum vero ex ipso effecta sit statua, dicitur statua actu.

Potentiae multiplex acceptio. Potentia generatim est iuxta Philosophum: *principium agendi vel patiendi*: propter hoc enim aliquis posse dicitur, quia in se habet principium agendi vel patiendi. Verum quaedam improprie vel aequivoce dicuntur esse in potentia, quia quodammodo similia sunt illorum, quae habent in se principium agendi vel patiendi; quemadmodum in geometricis et arithmetis linea et numerus dicuntur habere potentiam ad quadratum, et in logicis quaedam dicuntur possibilis vel impossibilis, non quia habent in se principium agendi vel patiendi; sed quia oppositum potest esse verum vel non potest esse verum. Possibilia enim dicuntur quorum opposita contingit esse vera. Impossibilia vero quorum opposita non contingit esse vera (3). Haec diversitas est propter diversam habitudinem praedicati ad subiectum, quod quandoque est repugnans subiecto, sicut in impossibilibus; quandoque vero non, sicut in possibilibus. Ad rem S. Thomas: « Dicitur aliquid possibile vel impossibile absolute ex habitudine terminorum. Possibile quidem absolute, quia praedicatum non repugnat subiecto, ut Socratem sedere. Impossibile vero absolute, quia praedicatum repugnat subiecto, ut hominem esse asinum » (4). Haec potentia dicitur *obiectiva* seu *logica*, de qua hic non disputamus, quia directe nunc agimus de potentia *reali*.

Potentia realis duplex. Potentia proprie dicta, quae etiam nominatur *realis* et *subiectiva*, dividitur in activam et passivam. *Activa* dicitur ab Aristotele: *Principium transmutationis in alio in quantum est aliud*; sive principium transmutandi aliud in quantum est aliud. Adiungitur *in quantum est aliud*, propterea quia principium activum interdum invenitur in ipso passo seu mobili; nimirum cum aliquid seipsum moveat, quod tamen non secundum idem est movens et mo-

(1) *Metaph.* lib. IX, lect. 5.

(2) *Opusc. De principiis naturae* initio.

(3) *Metaph.* lib. IX, text. 2.

(4) I p. q. 25, a. 3; cf. etiam *Metaph.* lib. V, lect. 14.

tum, agens et patiens. Sicut medicus qui curat seipsum; nam curat, quia medicus; curatur, quia aegrotus.

Potentia *passiva* definitur ab eodem Aristotele: *Principium mutationis ab alio in quantum est aliud*; vel principium quod aliquid moveatur et transmutetur ab alio prout est aliud. Hinc licet idem patiatur a seipso, non tamen secundum idem, sed secundum aliud. Notandum tamen nomen potentiae attribui primario potentiae activae, cum potentia passiva ordinem importet ad activam, et in conceptu et definitione passivae includatur activa, uti evidentius patebit ex declaratione actus; nam potentia dicitur ab actu a quo omnia habent, ut intelligi definiri que valeant. Porro potentia activa potest ita esse perfecta, ut cum ipso actu identificetur, quemadmodum in Deo glorioso contingit, qui in agendo immobilis et immutabilis est; cum ex adverso de essentia cuiuslibet passivae potentiae est, ut semper ab actu et a potentia activa illam actuante realiter distinguatur. Quam ad rem potentia passiva semper definitur per ordinem ad activam; potentia vero activa in creaturis importat ordinem ad passivam; et est principium actionis qua mediante immutat passum: in Deo in quo est ipsa actio, dicit ordinem ad effectum secundum rationem intelligibilem, et est principium effectus, non operationis.

Quid actus? Describit Philosophus actum inquis: *Actus est rem existere non ita sicut dicimus in potentia, ut in ligno Mercurium, et in toto medicatum* (1). Cum actus definiri nequeat urpote de primis simplicibus, sapienter per exempla manifestatur a Philosopho inducendo in singularibus sensibilibus, et sic per posteriora, quae nobis magis nota sunt, illustrantur priora, quae sunt secundum naturam magis manifesta; actus quippe tum ad mobilia tum ad immobilia porrigitur, et intellectus noster ex mobilibus et visibilibus, quae de actu minus participant, ascendit ad immobilia cognoscenda, quae actualiora perfectioraque sunt.

Nomen actus sumitur multifariam. Quandoque 1) denotat ipsam operationem quae vocatur *actus secundus*, cui respondet potentia activa a qua dimanat; quandoque 2) significat formam, quae est principium et finis operationis, et dicitur *actus primus*, cui respondet potentia realis, sed mere passiva, quae dicitur materia seu subiectum primum mutationis; quandoque 3) actus sumitur pro rei cuiuslibet creatae ultima actualitate, per quam res ponitur extra causas, et dicitur *esse rei*; huic actui respondet potentia seu subiectum aliquod reale, sed non mere potentiale, idest rei essentia seu quidditas. *Esse* enim cuiuslibet creatae quidditatis procedit a forma, et recipitur in subiecto singulari quod

(1) "Ἔστι δ' ἡ ἐνέργεια τὸ ὑπάρχειν τὸ πρῶτον, καὶ οὕτως ὅσπερ λέγουσαν δύναμιν (λέγουσαν δὲ δύναμιν εἶναι ἐν τῷ ἔλλοι ἔργον) καὶ ἐν τῇ ἑλῆ τὴν ἡμισίαν, ὅτι ἀραιωθεῖσα ἐν, καὶ τὴν καὶ πτωροδύνα, ἐν δυνατὸς ἢ πτωροδύνα), τὸ δ' ἐνέργεια. *Metaph.* lib. IX, text. 11.

ultimo actu ac perficit; et ideo si forma est immaterialis et per se subsistens, recipitur in ipsa forma, quae est eius proprium perfectibile. Si vero forma est materialis et recepta in materia, esse seu ultima actualitas quae procedit a forma tamquam a principio quo res materialis determinatur ad speciem, recipitur in ipso composito quod subsistit, et per compositum recipitur in partibus, quae essentiam seu quidditatem conflant, quarum una est pars potentialis et materialis, altera est actualis et formalis. Quandoque demum actus exprimit integram rei realitatem, et complectitur tum id quod existit, tum id quo res existit, nempe essentiam et esse. Huic actui respondet potentia obiectiva, seu rei possibilitas quae pertinet ad ens non prout in natura vagatur per decem praedicamenta; sed prout veram vel falsam compositionem intellectus significat. Nam possibile et impossibile dicitur non solum propter potentiam vel impotentiam rei; sed etiam propter veritatem vel falsitatem compositionis. Unde impossibile dicitur cuius contrarium est verum de necessitate. Possibile oppositum huic impossibili est cuius oppositum non est de necessitate falsum.

Potentiam et actum et utriusque diversas acceptiones sic perstringit S. Thomas: «Potentia dicitur ab actu: actus autem est duplex, scilicet primus qui est forma; et secundus qui est operatio, et sicut videtur ex communi hominum intellectu, nomen actus primo fuit attributum operationi; sic enim quasi omnes intelligunt actum; secundo autem exinde fuit translatum ad formam, in quantum forma est principium operationis et finis: unde et similiter duplex est potentia, una activa, cui respondet actus qui est operatio, et huic primo nomen potentiae videtur fuisse attributum; alia est potentia passiva, cui respondet actus primus, qui est forma, ad quam similiter videtur secundario nomen potentiae devolutum. Sicut autem nihil patitur, nisi ratione potentiae passivae, ita nihil agit, nisi ratione actus primi qui est forma» (1).

De qua potentia et actu agimus? Cum potentia proprie dicta tribuatur in activam, cui respondet actus secundus seu operatio, et passivam, cui respondet actus primus seu forma, quaeri potest de qua potentia et de quo actu hic praecipue agamus, cum dividimus ens in potentiam et actum. Propositae quaestioni respondemus, nos hic agere de potentia passiva reali seu receptiva, cui respondet forma seu actus primus. Etenim, uti cuique consideranti in promptu est, nos hic investigamus proprie et directe constitutiva entis in essendo, non in operando; ideoque nomine actus non intelligimus operationem procedentem a potentia activa; sed formam receptam in potentia passiva et reali, quam actuat, determinat ac perficit. Cum vero Metaphysica tractet de ente in communi, prout complectitur ens mobile et immobile, de huiusmodi potentia reali disputamus, quae in omni ente creato inve-

(1) QQ. DD. De Pot. q. 1, a. 1.

nitur, quae simul cum respectivo actu in ipsa recepto constituit ens in quantum est ens; tametsi nos per aliquam compositionem potentiae et actus, quae est propria rerum materialium, nempe materiae et formae, ascendamus ad potentiam et actum considerandum, prout inveniuntur in cunctis rebus finitis (1).

Potentia et actus dividunt ens et quodlibet genus entis (2). Sensus istius effati quod crebro ab Angelico Doctore usurpatur, eo recedit, ut decernat omne ens creatum componi ex potentia et actu, et sic determinari ad diversa genera secundum diversos modos quibus actus, seu esse recipitur in subiecto, et consequenter compositionem ex actu et potentia vagari per omnia genera. Potentia haec non est mere logica, quae sita est in intelligibilitate seu productibilitate rei per potentiam activam alicuius agentis; sed est realis et subiectiva pertinens ad intrinsecam constitutionem entis realis. Haec realitas et altera huic correlativa, quae dicitur actus, adstrui debent in omni ente creato existente extra causas, ita ut in omni ente actuali sint ab invicem distinctae et simul coniunctae ad constituendam determinatam rationem ipsius: potentia quidem ut reale principium subiectivum determinabile ad rationem illius entis; actus ut principium determinans sua realitate ipsam entis rationem. Quocirca ita mutuo comparantur, ut potentiae proprium sit actui subiecti, et actus proprium sit in potentia recipi; et sic ex realitate recipientis et recepta constituitur ens reale in sua determinata ratione.

Ens actu dictum ab essentia et ab esse. Cum ens promiscue dicitur ab essentia et ab esse, licet magis proprie denominetur ab actu essendi, actualis ratio entis potest considerari in duplici ordine; nimirum in ordine essentiae et in ordine existentiae. Ratio actualis entis prout denominatur ab essentia designat rationem alicuius habentis speciem determinatam, secundum quam ipsi convenit esse, seu existere. Prout autem denominatur ab existentia, denotat rationem eius quod habet actualiter esse, seu existere. Ens-essentia dicitur etiam *ens actu essendi primo*, quo intelligitur determinatum in natura seu specie, cum nihil indeterminatum existat. Ens-existentia dicitur *ens actu essendi ultimo*, quo completur essentia, quae realitate sua importat rem existendi capacem, ideoque esse merito dicitur ultima rei actualitas et forma omnium formarum. Ens ergo propria concreti vi acceptum significat subiectum habens esse, seu essentiam habentem esse, ita ut essentia dicitur id quod est, et esse vocetur id quo res est; licet non raro essentia ut forma in subiecto singulari recepta dici soleat id quo res est, sed significatione admodum diversa; nam esse in primo casu significat existere, in secundo significat habere speciem deter-

(1) QQ. DD. De Anima, a. 6.

(2) S. THOM. De spir. creaturis, a. 1, et alibi passim.

minatam existendi capacem, seu formam naturae alicuius secundum quam rei convenit existentia.

Quam ad rem cum ens transcendens praedicatur de aliqua re creata actualiter existente, tria per hoc concretum connotantur; nimirum 1) subiectum ut quod existit; 2) essentia, forma seu quidditas ut secundum quam subiecto existere competit, nempe ut ratio habendi esse; 3) ipsum esse actu, seu existere ut quo formaliter subiectum extra causas in se positum intelligitur. Tertium, seu esse in omnibus creaturis realiter distinguitur a subiecto et forma, cum nulla creatura sit suum esse. Primum et secundum re sunt idem, et ratione distinguuntur in formis per se subsistentibus, quae non recipiuntur in subiecto; quia essentia simplicis est ipsum simplex, ideoque non est multiplicabilis numerice in eadem specie: in substantiis vero compositis ex materia et forma subiectum et natura realiter differunt, quia quidditates rerum materialium non sunt per seipsas singulares; sed recipiuntur in subiecto in quo subsistunt, ideoque multiplicabiles sunt numerice in eadem specie; quippe quod natura illa, quae speciem constituit et per definitionem explicatur, participari a pluribus valeat (1).

Verum cum ens praedicatur de realitatibus incompletis, idest de materia, forma, potentia, actu, non accipitur secundum propriam concreti vim; huiusmodi quippe realitates non sunt proprie aliquid habens esse, ut subiectum essendi; sed solum constitutivum habentis esse, et ideo nomen entis ipsis tribuitur secundum analogiam, quatenus et ipsae secerantur a nihilo: et sic sunt aliquid non ut quod complete sit ens; sed ut ex quo, vel quo, vel secundum quod est ens completum. Multo minus ens sumitur secundum propriam concreti significationem et vim, quando praedicatur de Deo, in quo esse non est *inhaerens*, sed forma *per se subsistens*, cum Deus sit ipsum suum esse cum subiecto et natura adaequate identificatum, ideoque actus purissimus in se complectens omnes perfectiones, et essendi nobilitates. Et hoc in causa est quamobrem tum ens tum quaelibet alia praedicatio non dicatur nisi analogice de Deo et de ceteris rebus creatis, in quibus esse est forma inhaerens realiter distincta a subiecto (2).

ARTICULUS II.

DE COMPARATIONE POTENTIAE ET ACTUS (3).

QUAESTIO DETERMINATUR. Cum a nobis explicata satis sit ratio potentiae et actus, cumque determinatus sit sensus quo no-

(1) Cf. S. THOM. OPUSC. *De ente et essentia*, cap. V et VI, ubi doctrinam hanc, quae ipsa philosophandi principia spectat, mira perspicuitate persequitur.

(2) QQ. DD. *De Pot.* q. 7, a. 2 ad 5.

(3) Cf. ARIST. *Metaph.* lib. IX, text. 13 et seq.

mina illa accipiuntur in Philosophia prima quae decernit, omne ens proprio conceptu a nobis cognitum, ideoque omne ens creatum componi ex potentia et actu, sive consideretur universaliter, sive consideretur in supremis generibus, sive in speciebus, sive in individuis; rectus disciplinae ordo postulat, ut potentiam simul cum actu conferamus, et sic utriusque propria ratio melius in aperto ponatur. Quae quidem comparatio non obtinet, nisi in ente creato, quod solum et necessario coalescit ex potentia et actu; cum ens increatum nulli compositioni obnoxium esse possit, ideoque sit actus purissimus, per se subsistens, absolutus, et in nullo subiecto receptus. In creaturis vero licet non repugnet actus seu forma per se subsistens, nempe non recepta in subiecto, uti sunt essentiae rerum spiritualium, quae dicuntur formae separatae; nihilominus repugnat *actus purus* per se subsistens; nam quidditas rei immaterialis est utique actus non receptus in subiecto; sed habet rationem subiecti seu potentiae relate ad esse, quod in ipsa recipitur, ut ultima actualitas a quidditate realiter distincta, cum creatura non sit suum esse, sed esse participet, quod est aliud a quidditate. Quare in creatura considerari potest multiplex actus.

Multiplex acceptio actus. In entibus ergo creatis actus quandoque sumitur pro ultima perfectione, seu rei actualitate, et nomine proprio dicitur *esse*, quod nullo pacto est per se subsistens, sed inhaerens et adveniens quidditati, ideoque non individuatur per seipsum, sed per naturam et substantiam quae in tali esse subsistit (1). Sic dividitur et multiplicatur ad multiplicationem naturarum in quibus recipitur, et ad earundem capacitatem contrahitur, limitatur, et definitur. Quandoque actus sumitur pro quidditate substantiae simplicis, et tunc non est forma inhaerens subiecto; sed per se subsistens, licet habeat rationem potentiae relate ad ulteriorem actum. Hinc est actus irreceptus et purus non simpliciter, sed in aliquo ordine, nempe in ordine quidditatis, et ita colligit in se totam perfectionem illius ordinis seu speciei; et consequenter non potest multiplicari in eadem specie, sed multiplicatis individuis, ipsa species multiplicatur. Quare huiusmodi formae per se subsistentes, uti dicitur in libro *de Causis*, sunt finitae superius, et infinitae inferius. « Sunt enim finitae, ait S. Thomas, quantum ad esse suum, quod a superiori recipiunt; non tamen finiuntur inferius, quia earum formae non limitantur ad capacitatem alicuius materiae recipientis eas; et in talibus substantiis non invenitur multitudo individuorum in una specie » (2).

Verum formae et actus subsistentes aliam habent divisionem, quia tribuuntur in formas complete subsistentes, et in formas quae subsistunt in specie seu natura incompleta; uti est anima humana, quae in se

(1) QQ. DD. *De Pot.* q. 7, a. 2 ad 5.

(2) Opusc. *De ente et essentia*, cap. VI.

subsistit, ut pars naturae humanae. Demum datur actus seu forma non subsistens, quae et est pars speciei, et dependet a materia in essendo, ita ut materia non sit solummodo subiectum *informationis*, uti corpus organicum relate ad animam humanam; sed etiam *sustentationis*, quia sine ipso in esse permanere non possunt, uti sunt formae substantiales corporum inanimatorum, et animae plantarum et animalium brutorum. Hae formae cum sint actus recepti in materia, et utrinque finitae, nempe inferiores et superiores, non solum dividuntur in varias species per formales differentias; sed etiam multiplicantur numerice in eadem specie propter divisionem materiae; et sic in substantiis compositis dantur plura individua eiusdem speciei.

His pro rei de qua agimus intelligentia praemissis, mutuum habitudinem potentiae et actus declarabimus, seu utriusque instituemus comparationem, statuendo quasdam propositiones, quae a nobis erunt potius explanandae, quam per notiora simpliciter demonstrandae, cum agatur de primis sciendi principiis.

PROPOSITIO I.

Licet in eodem subiecto quod progreditur de potentia in actum, potentia sit prior actu, generatione et tempore; tamen absolute loquendo actus necessario antecedit potentiam.

Declaratur 1.^a pars inducendo per exempla. Hic numero hominior prius fuit homo in potentia, et deinde factus est homo actu: generatio quippe est progressio, seu transitus de potentia in actum, ideoque generatio dicitur a Philosopho fieri quodammodo ex non ente, et quodammodo ex ente, nempe ex non ente *actu*, et ex ente *potentia* (1). Iam vero si in generatione huius hominis, et generatim in transmutatione cuiuslibet subiecti, id quod mutatur, de potentia evehitur ad actum, potentia necessario anteverit tempore et generatione actum. Ergo ordine temporis et generationis in subiecto mobili potentia prior est actu. Sic in omni rerum institutione videmus tum naturam, tum artem a potentia ad actum suo quodam itinere progredi, et ex semine, quod est planta in potentia, generari plantam actu; ex ligno vel marmore, quod est signum in potentia, fieri statuum actum.

Declar. 2.^a pars, quae evidens est. Si enim omne id quod de potentia movetur ad actum, moveri debet ab ente in actu, cum unumquodque moveatur, et operetur secundum quod est actu; ius fasque est concludere, actum absolute loquendo antecedere debere potentiam. « Semper enim, ait Philosophus, ex eo quod potentia est, fit actu ens ab actu existente, ut homo ex homine, musicus ex musico, semper

(1) *De generat. et corrup.* lib. I, text. 2.

aliquo primo movente. Movens autem actu iam est » (1). Nam, ut idem Philosophus acute argumentatur, si absolute loquendo potentia esset prior actu, nullum fuisset aliquando ens actu, quod est plane absurdum; omnia quippe eo tempore potuissent esse, et nullum ens fuisset actu; et sic destruendo actum, destrueretur et ipsa potentia, cum nihil reduci possit de potentia in actum, nisi ab aliquo existente in actu (2).

Exinde concludit Aristoteles actum praecedere potentiam, et primum principium rerum esse actum purum sine admixtione potentiae, ideoque esse movens immobile; nam omne quod movetur, ab alio movetur.

PROPOSITIO II.

Actus perfectione et substantia est prior potentia; immo actus dicit perfectionem, potentia vero denotat imperfectionem.

Declar. prop. Quae sunt posteriora tempore et generatione, sunt priora perfectione, et comparantur ad priora tempore, sicut perfecta ad imperfecta, e. g. quia in via generationis homo fit vir ex puero, ideo vir est puero perfectior; nam generatio procedit ab imperfecto ad perfectum. Iam vero in via generationis actus est posterior potentia. Ergo est perfectior et nobilior illa.

Neque minus patebit assertum, si animadvertemus, potentiam referri et ordinari ad actum tamquam ad finem, et non vicissim: animal quippe non videt, ut habeat potentiam videndi; sed habet potentiam visivam, ut videat: neque aedificator aedificat, ut habeat artem aedificandi; sed habet artem, ut aedificet, et sic porro de omnibus aliis potentiis relate ad proprios actus: natura quippe tunc finem obtinuit cum materiam et potentiam perduxit ad formam et actum; ideo eleganter Philosophus dixit, naturam plenam esse finibus. Iam vero finis est principium et causa, et primum in intentione, et merito dicitur habere rationem ultimi et perfecti, cum omnia appetant suam perfectionem. Ergo actus est potentia prior perfectione et substantia.

Hoc idem illustratur cum Aristotele deducendo ad absurdum. Si enim actus non esset perfectione prior potiorque potentia, non esset differentia inter hominem sapientissimum et stultissimum, quod a nemine sano affirmabitur.

Ex dictis proxime consequitur, actum habere rationem perfectionis, et potentiam dicere rationem imperfectionis. Si enim perfectum dicitur illud quod est totaliter factum, vel quod est actu, vel cui nihil

(1) « Ἄτι γὰρ ἐν τῷ ἀναίμα ἄνθρωπος γίνεσθαι τὸ ἐνεργεῖν ἐν ὑπὸ ἐνεργείᾳ ἄνθρωπος, οὐδὲ ἀνθρώπος ἐξ ἀνθρώπου, μὴποτε ἐντὸς μωροῦ, ἀλλὰ κινεῖται τὸς τινος πρῶτον: τὸ δὲ κινεῖται ἐνεργεῖν ἄνθρωπος. *Metaph.* lib. IX, text. 13-14.

(2) *Metaph.* lib. XII, text. 30.

deest; ex opposito quod est in potentia habet rationem imperfecti, cum ipsi desit actus, per quem sibi vindicat rationem perfecti: hinc omne quod de potentia transit in actum, ab imperfecto et inchoato progreditur ad perfectum et absolutum. Patet etiam, idem non posse esse actum et potentiam sub eodem respectu. Sic si aliquid est in actu in ordine essentiae, non potest esse in potentia relate ad eundem ordinem; tamen si essentia possit habere rationem potentiae relate ad existentiam.

PROPOSITIO III.

Perfectio actus limitatur a potentia in qua recipitur, ideoque actus omnino irreceptus complectitur omnes essendi nobilitates et est absolute infinitus perfectione; actus vero in aliquo ordine irreceptus continet omnem illius ordinis perfectionem, et non est in illo ordine multiplicabilis (1).

Declar. prop. Cum actus dicat perfectionem, nam perfectum est id quod est actu, actus purus et per se subsistens, nempe non existens in subiecto, denotat puram perfectionem sine ulla imperfectionis commixtione, ideoque immetatam et infinitam; quia limites imperfectionem dicunt. Unde ipsum esse subsistens et actus purissimus est plane infinitus in omni perfectionum genere. Ergo si actus est finitus et limitatus, hoc exinde oritur, quod actus non sit absolutus et per se subsistens, sed commensuratus alicui potentiae in qua recipitur et a qua definitur ad aliquam essendi perfectionem et nobilitatem iuxta regulam posterioristicam: si affirmatio est causa affirmationis, negatio est causa negationis in iis quae dicuntur per se. Haec doctrina illustratur a S. Thoma per duplicem rationem finitudinis in rebus materialibus iuxta quam potentia seu materia finitur per formam seu actum, et vicissim: et sic manducatur intellectus ad considerationem limitationis, quam actus immaterialis habet a potentia in qua recipitur (2).

Occurrit difficultati. Si quis opponit, formas simplices et per se subsistentes non esse actus receptos in materia, et tamen esse finitas perfectione, in promptu responsio erit; nam actus purus et irreceptus, qui est perfectione simpliciter infinitus, ille dicitur, qui cum sit ultima actualitas quae concipitur in re, non est in subiecto receptus, sed per se subsistens, singularis, et a qualibet alia re distinctus; et hic actus non potest esse nisi actus essendi; nam esse est ultima rei actualitas et perfectio, cui nihil addi potest, quod sit eo formalis et perfectius. Sic solus Deus qui est perfectione infinitus dicitur ipsum esse subsistens. Ex adverso quidditates seu formae immateriales, quamvis

(1) Haec doctrina accurate explicatur a CAJETANO, opusc. *De onto et essentia*, cap. VI, q. 12, versus finem.

(2) 1 p. q. 7, a. 1.

non sint receptae in subiecto; non sunt tamen ultima rei actualitas, nempe suum esse, ad quod comparantur ut potentia ad ultimum actum; ideoque possunt habere totam amplitudinem perfectionis in illo ordine in quo non sunt formae receptae, nempe in ordine quidditatis, ideoque in se colligunt totam perfectionem illius speciei; non autem in ordine essendi, qui ad perfectiones omnium specierum extenditur; et sic explicata remanet etiam ultima pars propositionis.

Hanc pulcherrimam S. Thomae doctrinam adversarii etiam nolentes profitentur, cum nemo affirmet, formam aliquam spirituales posse dici ipsum esse subsistens, quod certe dici posset, si esse simplicis formae identificaretur cum ipsa, quemadmodum recte dicitur: forma simplex est ipsa eius essentia, vel essentia simplicis est ipsum simplex; quia non est in subiecto ipsam participante (1). Sic in essentis compositis quae non sunt per se subsistentes, sed receptae in subiecto, homo non dicitur sua essentia, sed habens naturam humanam; quia illa natura participatur a pluribus. In substantiis simplicibus subiectum dicitur sua essentia, et non dicitur suum esse, sed habens esse; quia essentia non participatur a pluribus, sed esse est participatum. In solo Deo glorioso natura dicitur suum esse, et non habens esse; quia in solo Deo esse est forma per se subsistens et absoluta a quolibet receptivo. Praestat audire S. Thomam: « Manifestum est quod primum ens quod est Deus, est actus infinitus utpote habens in se totam essendi plenitudinem non contractam ad aliquam naturam generis vel speciei. Unde oportet quod ipsum esse eius non sit esse quasi inditum alicui naturae, quae non sit suum esse; quia sic finiretur ad illam naturam. Unde dicimus quod Deus est ipsum suum esse. Hoc autem non potest dici de aliquo alio... Omne igitur quod est post primum ens, cum non sit suum esse, habet esse in aliquo receptum, per quod ipsum esse contrahitur, et sic in omni creato aliud est natura rei quae participat esse, et aliud ipsum esse participatum (2).

Doctrina Angelici Praeceptoris huc redit. Cum esse sit ultima actualitas, et perfectio omnium formarum et quidditatum, si invenitur separatum et in se subsistens, erit simpliciter infinitum perfectione; quia non contractum ad aliquam naturam. Cum ex adverso quidditas dicat determinatum gradum perfectionis distinctum a perfectione alterius naturae, si natura est forma et actus per se subsistens, habebit in se totam perfectionem illius speciei, ideoque species illa non poterit a pluribus participari; sed non habebit omnimodam essendi perfectionem, cum esse sit actus contractus ad determinatam speciem. Si vero natura seu quidditas non est per se subsistens, sed recepta in subiecto, habebit perfectionem contractam et determinatam ad capacitatem sub-

(1) QQ. DD. *De Pot.* q. 7, a. 2 ad 9.

(2) QQ. DD. *De spir. creaturis*, a. 1.

iecti et numquam existet colligens in se totam perfectionem speciei. Pater ergo perfectionem et actum limitari ac contrahi per realem et subiectivam potentiam in qua recipitur.

PROPOSITIO IV.

Omne ens mutabile est compositum ex potentia et actu: contra purus actus est prorsus immutabilis.

Declar. prop. Tunc habetur in aliquo ente mutatio, cum ipsi vel aliquid advenit vel aliquid ab eo demitur. Atqui enti quod nulli potentiae sit admixtum, sed sit merus actus, nihil addi, ab eoque nihil demi potest. Ergo ens mutabile est compositum ex potentia et actu. Cum maior sit evidens, oportet declarare minorem, quae ita evolvitur. Cum ultima rei actualitas sit esse, sine quo nullum ens existere valet, si aliquid ens reale non est compositum ex reali potentia et actu, tunc eius natura et quidditas erunt idem cum sua ultima actualitate, ideoque eius essendi actus erit per se subsistens. Iam vero enti quod est esse per se subsistens, nihil addi potest, neque ab eo demi; quod enim ipsi adderetur, esset forma vel actus, et tunc esse non esset ultima rei actualitas. Ergo ens quod realiter non componitur ex potentia et actu non est mutabile; et vicissim ens mutabile realiter componitur ex potentia et actu, et sic patet etiam secunda pars.

Hinc eleganter admodum S. Augustinus docuit, solum Deum vere et proprie esse, quia solus Deus utpote actus nulli potentiae obnoxius nullam pati potest mutationem: « Res quaelibet prorsus qualicumque excellentia sit, si mutabilis est, non vere est; non enim est ibi verum esse, ubi est et non esse. Quidquid enim mutari potest, mutatum, non est quod erat; si non est quod erat, mors quaedam ibi facta est: peremptum enim est aliquid ibi, quod erat et non est. Nigredo mortua est in capite albescentis senis, pulchritudo mortua est in corpore fessi et incurvi senis, mortuae sunt vires in corpore languentis... mortua est loquutio in lingua tacentis. Quidquid mutatur et est, quod non erat, video ibi quamdam vitam in eo quod est, et mortem in eo quod fuit. Denique de mortuo cum dicitur: Ubi est homo ille? respondetur: Fuit. O Veritas, quae vere es! » (1).

Praeoccupatur difficultas. Neque dici potest ens non compositum ex potentia et actu posse dicere ordinem ad ulteriorem actum, et mutari per eius accessum, quemadmodum Scotus contendit. Haec enim instantia ludit in ambiguis, et prima fronte fucum facit, sed consideranti rem attente vana prorsus apparet; nam tunc verum est, actum aliquem posse dicere ordinem ad ulteriorem actum, cum actus non sit ultima rei actualitas, ideoque possit habere rationem potentiae in

(1) In *Evang. Ioan.* tract. XXXVIII, n. 10.

ordine diverso ab illo in quo habet rationem actus; sic quidditas simplex et per se subsistens est actus purus in ordine quidditatis et dicit potentiam ad ulteriorem actum in ordine essendi; quia est quidditas per se subsistens, sed non esse per se subsistens, ideoque non qua actus, sed qua potentia est susceptiva ulterioris perfectionis. Verum si esset actus per se subsistens in ordine essendi, tunc nulla ulterior ei advenire posset perfectio.

PROPOSITIO V.

Actus existere potest sine potentia; contra potentia non potest esse sine ullo actu.

Declar. prop. Cum actus absolute loquendo sit tempore, natura, et perfectione prior potentia, cumque id quod est prius non dependeat ab eo quod posterius est, sed e converso, consequitur ex hoc actum posse subsistere sine potentia: et si quando aliquis actus non subsistit sine potentia in qua recipitur, hoc non habet ex generali ratione actus; sed ex eo quod sit talis actus, nempe imperfectus qui ex sua imperfectione habet, ut sustentari debeat a potentia, ut subsistere possit. Sic esse divinum quod est actus purissimus omnimodam in in se continens perfectionem, subsistit per se sine ulla potentia cui possit admisceri: contra esse creaturarum cum sit determinatum ad aliquam naturae seu speciei perfectionem, subsistere nequit per se, sed solum in aliqua potentia seu natura per quam individuatur, contrahitur, ac determinatur. Sic etiam forma substantialis, quae dicit actum primo primum potest sine materia subsistere, ut contingit in substantiis simplicibus; et si aliquando formae substantiales egent materia ut subsistant, hoc non oritur ex ipsa ratione formae et actus; sed ab imperfectione talis actus et formae, quae debet sustentari a materia, ut existere possit; ideoque dicitur forma materialis.

Ex adverso cum potentia sit actu posterior ab eo necessario in ipsa sua ratione potentiae dependet, et ideo repugnat in rerum natura inveniri meram potentiam, quae nempe non sit perfecta per ullum actum; quia huiusmodi potentia existeret simul et non existeret, quae duo pugnantia secum sunt: nam existeret, quia supponitur in natura extra causas, et non existeret, quia non esset actu, cum actus sit existere, uti tradidimus ex Philosopho. Quare merito S. Thomas tueretur materiam primam esse meram potentiam et ipsam non posse existere nisi sit actua per formam. Qua in doctrina, uti sapienter notat Silvester Maurus, fundat totam suam Metaphysicam (1). Qui secus diceret, cogeret negare divisionem entis realis in potentiam et actum; et consequenter divisionem entis in decem suprema genera.

(1) SILV. MAURUS, *Quaest. phil.* vol. II, q. 7-

Doctrinam in propositione enuntiatam sic paucis perstringit S. Thomas: « Actus naturaliter est prior potentia. Illud autem quod est prius, non dependet a posteriori, sed e converso. Et ideo invenitur aliquis purus actus absque omni potentia: numquam tamen invenitur in rerum natura potentia, quae non sit perfecta per aliquem actum; et propter hoc semper in materia prima est aliqua forma » (1).

PROPOSITIO VI.

Actus est prior potentia intelligibilitate, idest est magis intelligibilis quam potentia. Immo potentia, qua potentia neque intelligitur, neque definitur nisi per actum.

Nota. Consideravimus hactenus potentiam et actum prout constituunt ens sub ratione entis: in hac propositione potentia et actus comparantur, secundum quod constituunt ens sub ratione veri (2).

Declar. prop. Doctrina haec evidenter deducitur ex superioribus: nam ens, intelligibile, et verum sunt re unum idemque, et conversim dicuntur; et unumquodque dicitur intelligibile et verum, secundum quod dicitur ens. Iam vero in ratione entis actus est natura et perfectione prior potiorque potentia. Ergo actus est magis intelligibilis et verus quam potentia. Quare sicut in ente composito ex potentia et actu, ratio entis, quae compositum denotat, prius et nobilior invenitur in actu quam in potentia; sic ratio intelligibilis et veri licet pertineat ad compositum; nihilominus per prius est in actu, quam in potentia; ideoque quodlibet ens dicitur intelligibile secundum quod est actu. Uti enim Aristoteles argumentatur, quia intellectio est quidam actus, sicut intellectus cum intelligit est actu, sic obiectum cum intelligitur debet esse actu, et sic ipsa potentia cognoscitur per actum (3). Quod autem potentia definitur et cognosci nequeat, nisi per actum, sic declarari potest. Illud quod totum quantum est ordinatur ad aliud, et ab ipso speciem desumit, non potest nisi per ipsum definitur et manifestari. Atqui potentia tota quanta est ordinatur ad actum a quo speciem desumit. Ergo potentia non definitur nisi per actum. Sic potentia ligni ad statuum non definitur nec cognoscitur nisi per formam statuae, quae est actus determinans lignum ad statuum, et ita porro. Quare merito S. Thomas ait: « Id per quod oportet alterum definitur, est prius eo ratione. Sed potentia non potest definitur nisi per actum... Ergo necessarium est quod ratio actus praecedat rationem potentiae, et notitia actus notitiam potentiae » (4).

(1) QQ. DD. De spir. creaturis, a. 1.

(2) Cf. ARIST. *Metaph.* lib. IX, text. 20.

(3) ARIST. loc. cit.

(4) *Metaph.* lib. IX, lect. 5.

Nimirum homo potentia, vel potentia ad hominem nequit intelligi, nisi intelligatur homo actu; domus potentia non intelligitur, nisi intelligatur domus actu; sapiens potentia non intelligitur, nisi prius cognoscatur sapiens actu; nam posse fieri hominem nequit intelligi, nisi cognoscatur quid sit esse hominem.

Praeoccupatur difficultas. Nos saepe intelligimus plura inter se distincta quae sunt in potentia ad aliud, quin cogitemus et cognoscamus actum ad quem sunt in potentia: e. g. cognoscimus lignum, marmor, aes, quae sunt in potentia ad statuum, quin apprehendamus statuum actu. Ergo non videtur universaliter verum, potentiam definitur et cognosci per actum.

Respondemus huiusmodi res quae a nobis cognoscuntur independenter a forma statuae, per quam evadunt actu statua, non cognoscuntur secundum quod sunt in potentia ad formam artis; sed secundum quod sunt actu per formam naturalem, per quam sortiuntur determinatam naturam ligni, marmoris, aeris. Quocirca substantia quae iam est ens actu per formam substantialem, et dicitur potentiam ad formam accidentalem, quatenus est actu, per se intelligitur; quatenus vero est in potentia, non intelligitur, nisi per formam accidentalem quae est actus illius potentiae. Ex adverso materia prima quae est mera realis potentia, nullo pacto absolute et per se intelligibilis est, cum unumquodque intelligatur secundum quod est actu.

ARTICULUS III.

DE ESSENTIA ET ESSE IN REBUS CREATIS.

QUAESTIO DETERMINATUR. Ens transcendens quod dividitur et vagatur per decem diversos essendi modos componitur ex potentia et actu; nam purus essendi actus nullo pacto divisibilis est, et consequenter nequit diversimode esse, cum sit omnino immobilis, nullique vicissitudini obnoxius. Cum vero huiusmodi potentia et actus dividant ens in quantum ens, et consequenter quodlibet genus entis, hic determinanda est ratio istius potentiae et actu, et cum illa compositione confundatur cum determinata potentia et istius actus, ne confundatur cum determinata potentia et actu, et cum illa compositione quae invenitur tantummodo in aliqua peculiari specie entis. Sic in ente determinato ad substantiam corporatam invenitur compositio potentiae et actus in ordine quidditatis; talium quippe entium quidditates constant ex materia et forma, quarum materia est potentia, et forma est actus. Haec compositio non dividit ens in quantum est ens, cum non extendatur ad substantias spirituales, neque ad aliud accedens. Quare compositio de qua inquirimus debet inveniri in omni ente finito, et in omni praedicamento seorsum sumpto; ipsa enim in causa est cur aliae compositiones in ente reali et finito adsint, et cur

una natura praedicamentalis possit recipi in alia per modum quo actus recipitur in potentia; sicuti accidens recipitur in substantia. Si enim substantia esset purus actus in linea substantiae, neque esset substantia praedicamentalis, neque esset susceptiva formae accidentalis, quia esset omnino perfecta in ordine essendi, utpote eius esse quod est ultima rei actualitas, et perfectio omnium perfectionum esset unum idemque cum eius quidditate. Hoc ita in promptu est et verum, ut plures philosophi qui compositionem realem ex potentia et actu in ipsa entis creati ratione inficiati sunt, necessitate coacti et omnino congruenter postmodum negaverint etiam in rebus creatis realem compositionem ex substantia et accidente docentes, accidens esse diversam rationem, qua intellectus noster apprehendit ipsam substantiae realitatem, et e medio sustulerint in substantiis materialibus compositionem ex materia et forma. Hanc doctrinarum continuationem et dependentiam unius ab altera scite et eleganter notavit Cardinalis Pallavicinius inquiring: « Omnis difficultas quae fit contra distinctionem essentiae ab existentia oritur ab eo quod homines assueti per sensus tractare, et numerare tantum individua subsistentia, aegre concipiunt aliquid ita esse ut quo, quin simul sit ut quod; propter quam ipsam rationem veteres philosophi ante Aristotelem, et multi ex recentioribus negant distinctionem accidentium in eodem supposito, et cuncta componunt ex atomis incompositis!!! » (1).

Quam ad rem cum ens dicatur ab actu essendi et significet habens esse seu ipsum quod est, consequitur evidenter primam compositionem entis, prout est ens, constare debere ex esse et subiecto, quod habet esse seu participat esse, quod proprio nomine dicitur essentia. Antequam ergo ad probandum accedamus, omne ens, quod determinatur ad genera, realiter componi ex essentia et esse, tamquam ex potentia subiectiva et actu in ea recepto, revocandae sunt in memoriam et ulterius declarandae notiones essentiae et existentiae, quae a nobis initio Philosophiae primae expositae fuerunt (2). Hae quippe notiones cum component id quod primo intelligitur, nempe ens, sunt de primis simplicibus, quae per priora definiri cognoscique non patiuntur; nihilominus declarari possunt aliquo modo diversis vocabulis eandem rem notantibus et veluti sub oculos ponentibus. Hoc perficiemus incipiendo ab eo quod perfectius est, nempe ab actu seu ab esse.

Quid esse seu existentia? Esse seu existentia dici solet: *Actus entis* vel ultima rei actualitas qua res sistitur in se, et ponitur extra causas; vel id quod in re qualibet est formalissimum, et non potest fungi munere subiecti relate ad ulteriorem actum et perfectionem; vel demum id quo respondemus quaerenti: an res est: « Esse, inquit

(1) *De Deo*, cap. III.(2) Cf. *Phil. prim. tract. I*, q. 1, a. 1, pag. 328.

Aquinas, est actualitas omnium rerum et etiam ipsarum formarum; unde non comparatur ad alia, sicut recipiens ad receptum, sed magis sicut receptum ad recipiens » (1); et alibi: « Hoc quod dico esse est inter omnia perfectissimum... est actualitas omnium actuum, et propter hoc est perfectio omnium perfectionum. Nec intelligendum est, quod ei quod dico esse aliquid addatur, quod sit eo formalius ipsum determinans, sicut actus potentiam... Unde non sic determinatur esse per aliud, sicut potentia per actum, sed magis sicut actus per potentiam... Et per hunc modum hoc esse ab illo esse distinguitur in quantum est talis vel talis naturae » (2). Quamobrem Philosophus actum declarat ac notificat per existentiam seu esse, uti vidimus. Notandum autem est existentiam seu esse constituere ultimam actualitatem tum formae substantialis, tum formae accidentalis, et propterea duplex esse vigere in creaturis, aliud nempe substantiale, et aliud accidentale. In Socrate enim aliud est esse hominis, aliud esse albi vel musici. In qualibet substantia non datur nisi unicum esse substantiale, cum in quolibet ente forma substantialis, quam esse consequitur non possit esse nisi una. Sic in qualibet substantia sive simplici sive composita salvatur unum per se; cum unum sicut et ens dicatur ab esse quod est simplex et indivisum. Verum esse accidentale in unica substantia potest esse multiplex, cum formae seu perfectiones accidentales in uno ente multiplicari valeant.

Quid essentia? Nomen essentiae sic ad mentem Doctoris Angelici explanari potest. Cum ens extra causas positum coalescat ex potentia receptiva et actu in ipsa recepto, et cum actus quo aliqua res formaliter ponitur extra proprias causas dicatur existentia rei seu esse: subiectum istius formae seu ultimae actualitatis quod esse determinat et contrahit ad peculiarem essendi modum dicitur essentia, et sic ens reale componi dicitur ex quo est et quod est: « Intellectus noster hoc modo intelligit esse, quomodo invenitur in rebus inferioribus a quibus scientiam capit, in quibus esse non est subsistens sed inhaerens » (3). Essentiae ergo nomen, quod sumitur ab ente prout dividitur in decem genera, se habet per modum subiecti relate ad esse: « et significat aliquid commune omnibus naturis per quas diversa entia in diversis generibus et in diversis speciebus collocantur » (4); et quoniam hoc a nobis significatur per definitionem indicantem: *quid est res*, inde est quod nomen essentiae a philosophis converti soleat in nomen quidditatis. Essentia ergo in rebus collocatis in praedicamento dici potest subiectum essendi, vel id quo ens determinatur et dividitur ad

(1) 1 p. q. 4, a. 1 ad 3.

(2) *QQ. DD. De Pot. q. 7, a. 2 ad 9.*(3) *QQ. DD. De Pot. q. 7, a. 2 ad 7.*(4) S. THOM. opusc. *De ente et essentia*, cap. I.

genera, vel id quod explicatur per definitionem, cum quaerimus: quid est res. Quare essentia, natura, et quidditas re sunt idem; sed differunt secundum rationem intelligibilem; nam natura significat essentiam quatenus habet ordinem ad operationem, quidditas secundum quod per definitionem significatur; sed essentia dicitur secundum quod per eam et in ea res habet esse.

ARTICULUS IV.

DISTINCTIO REALIS INTER ESSENTIAM ET ESSE IN CREATURIS VINDICATUR.

QAESTIO DEFINITUR. Ex iis quae disputavimus de divisione entis in potentiam et actum evidenter concluditur, omne ens determinatum ac contractum ad aliquam naturam praedicamentalem, seu ad aliquod genus, idest omne ens diversum a Deo componi ex reali potentia et actu, ideoque ex essentia et esse. Si enim existentia seu esse, quod est ultima rei actualitas per quam formaliter ponitur creatura extra causas, non est actus receptus in natura seu essentia cum qua compositionem facit, tunc ens non dividitur in potentiam et actum; sed erit merus purusque actus; nam essentia erit idem cum esse quod est actus, cum actus sit existere seu esse. Posita vero identitate inter naturam et esse, nulla ratio afferri potest propter quam haec propositio non sit vera, nimirum: *homo vel angelus est suum esse*, cum omnis vera affirmatio denotet identitatem inter subiectum et praedicatum, et consequenter esse creaturae erit forma seu actus per se subsistens, et non inhaerens subiecto; quod a veritate maxime alienum est. Quare merito Angelicus Magister diserte ac constanter docet ens transcendens dividi in potentiam et actum, et determinari ad genera seu ad diversos essendi modos per esse diversimode receptum in diversis essentis seu subiectis; ideoque in omnibus entibus diversis a Deo, qui est actus purissimus, dari compositionem ex potentia et actu.

Philosophorum opiniones. Sententia affirmans. Essentiam realiter distingui ab existentia in ente creato non obscure docuit Aristoteles, inquit: «Esse vero nullus est, ut patet, substantia» (1), ubi nomine substantiae intelligit essentiam. Verum hanc doctrinam expressius tradidit cum generationem declarans his verbis usus est: «Dicamus oportet e non ente simpliciter aliquo modo fieri generationem, et alio ex ente semper; namque *ens potentia*, sed *actu non ens* praexistat oportet, quod sane utroque dicitur modo» (2). Quae verba omnino illustria sunt ad ostendendam compositionem realis po-

(1) *Poster. Analyt.* lib. II, text. 7.(2) *De generat.* lib. I, text. 2.

tentiae et actus in ente, quemadmodum directe explicat ipse Philosophus (5 *Metaph.* text. 14). Aristotelis doctrinam hoc in sensu intellexerunt eius interpretes Avicenna, Alfarabius, Algazel et Themistius.

Diserte vero et conceptis verbis eandem doctrinam tradidit et probavit Boetius in libro de *Hebdomadibus*, quem Aquinas pulcherrimis locupletavit commentariis. Post Boetium pro eadem sententia steterunt B. Albertus M. et in primis S. Thomas eiusque nobiliores interpretes, inter quos eminent Capreolus, Caietanus, Ferrariensis.

Doctori Angelico in hac distinctione tuenda adstipulantur Fonseca (4 *Metaph.* cap. V, q. 4), Conimbricenses (1 *Physic.* cap. IX, q. 6, a. 2), Cardinalis Pallavicinus (de *Deo*, cap. III), Silvester Maurus (*Quaest. phil.* vol. 2, q. 6). Immo mox laudatus Maurus aperte affirmat, sententiam hanc esse tanti momenti penes Angelicum Doctorem, ut ipse totam doctrinam de infinitate et perfectionibus divinis, de limitatione et imperfectionibus creaturarum prima parte *Summae theologiae* explicatam in eo fundet, quod Deus sit suum esse per se subsistens, et creaturae ex adverso habeant esse receptum in quidditate. Ceterum de mente S. Thomae hac super re alius et appositus erit nobis paulo post loquendi locus.

Ad recentes philosophos quod attinet non pauci numerantur, praesertim postquam Summus Pontifex Leo XIII admirabili Encyclica *Aeterni Patris* iussit christianam philosophiam esse revocandam ad purissimam Thomae Aquinatis sapientiam, qui realem distinctionem inter essentiam et esse in creaturis magna ingenii laude et argumentorum copia propugnavit. Ut alios praetereamus, digni sunt quo nominentur P. Matthaeus Liberatore S. I. et Canonicus Caietanus Sanserverino, ambo de philosophia S. Thomae egregie meriti, quibus abhinc paucos annos adstipulatus est P. Ludovicus de San S. I. (1). Sed in primis, ne debita privetur laude, placet commemorare Eminentissimum Card. Iosephum Pecci, qui omnem vim ingenii quo pollebat acerrimo toto vitae suae cursu in eo contulit, ut omnes et praesertim iuvenes sapientiam S. Thomae cognoscerent, et amarent. Is enim aureum Doctoris Angelici opusculum *De ente et essentia* enarrans, ita dilucide et sine verborum ambagibus mentem Aquinatis circa realem distinctionem inter essentiam et esse creaturarum exponit ac defendit, ut non alius S. Thomam, sed S. Thomas seipsum explicare videatur (2).

Sententia negans. Doctrina realis distinctionis inter essentiam et esse creaturarum quam tanti fecit Doctor Angelicus innumeros nacta est adversarios tum inter veteres tum vel maxime inter recentes philosophos. Siquidem post Alexandrum Alensem, Aureolum, Du-

(1) *Cosmol.* cap. VI, pag. 403-404.(2) Card. GIUSEPPE PECCI, Parafasi e dichiarazione dell'opuscolo di S. Tommaso, *De ente et essentia*.